

AZ INFORMÁCIÓHASZNÁLÓK OKTATÁSÁNAK HELYZETÉRŐL

NÉMETH ZSÓFIA

A felhasználók oktatása: az információs rendszer része

A megsokasodott információömeg, az információ meghatározó szerepe a társadalmi-gazdasági fejlődésben, nélkülözhetetlensége mindennapi életünkben: mindez napjaink megszokott jelensége. E jelenség következtében elemi követelménnyé vált, hogy a potenciális felhasználók számára igényeiknek megfelelően válogatott, minőségi és mennyiségi tekintetben adekvát információt kell szolgáltatni. Ugyanakkor világszerte gondot jelent, hogy a tudományos-technikai információs szolgáltatásokat a potenciális felhasználóknak csak töredéke használja megfelelőképpen. A használók nem ismerik fel érdekeltységüket az informálódásban, ezért alacsony tájékozódási kultúrájuk színvonala is. Ennek oka részben a felhasználók információhasznosítási oktatásának és tájékoztatásának hiányos volta, részben pedig az információs szolgáltatások hiányai, hibái és ezek hosszú átfutási ideje. Mindez egyfajta circulus vitiosus-t hoz létre, amelyből csak az egyes összetevők együttes orvoslásával lehet kijutni.¹

Az információs és könyvtári szolgáltatásoknak fokozottan kell alkalmazkodniuk a potenciális felhasználók tényleges igényeihez. A használók igényeinek struktúráját úgy kell befolyásolni, hogy az "fő irányában megfeleljen annak, ami a tudományos–technikai forradalom körülményei között korszerű, szükséges és lehetséges." Összhangot kell teremteni a szolgáltatások és az igények között.²

Az információ megszerzésének az igénye, az információs fogadókészség kialakulása nem spontán folyamat: ezeket az igényeket fel kell ébreszteni, az információ fogadására mindenkit fel kell készíteni, hogy meg tudja keresni és fel tudja használni a számára szükséges információt. A potenciális felhasználót meg kell ismertetni az információs forrásokkal és az információkeresés eszközeivel.³

Az Unesco felhasználó-képzési programja az információ felhasználók oktatásának célját a következő módon határozza meg: elő kell segíteni, hogy a felhasználók a) képesek legyenek felismerni, hogy milyen információkra van szükségük, b) meg tudják fogalmazni igényeiket, c) ténylegesen és hatékonyan fel tudják használni az információs forrásokat, d) fel tudják becsülni ezeknek a szolgáltatásoknak az értékét.⁴ Az UNISIST II. kormányközi konferencia dokumentumanyagában egyik fő feladatként szerepel az információhasználók oktatásának fejlesztése, az információ felhasználásában való jártasságuk kialakítása.⁵

A felhasználók oktatásának kérdése tehát részben információpolitikai kérdés, az információs rendszer komplex szervezetének része (beleértve az információs infrastruktúrát, a szolgáltató intézményeket: könyvtárakat, információs intézményeket stb.),

részben pedig közoktatáspolitikai kérdés: a potenciális felhasználók java része ugyanis iskolai tanuló, vagy egyetemi (főiskolai) hallgató. Az oktatási intézményekben a könyvtári–szakirodalmi (informatikai) tájékozottságot mindig a tanulmányi munka hatékonyságának, a képzési célok megvalósításának a szempontjából ítélik meg.

Egyetemi és főiskolai hallgatók informatikai oktatása

A felhasználók oktatása iránt az 1970-es években világszerte fellendült az érdeklődés. Az érdeklődés homlokterében az egyetemi és főiskolai hallgatók állnak. Ez indokolt: a felhasználók oktatása elsősorban felsőoktatási intézményekben, illetve azok könyvtáraiban folyik.

E dolgozat keretei között a fejlődésnek két fontos, meghatározó vonását szeretném kiemelni: 1. a felhasználók oktatásának intézményessé válását,⁶ 2. azt az erősödő tendenciát, amely abba az irányba hat, hogy az egyetemista és főiskolás felhasználók oktatása fokozottan integrálódjék a felsőoktatási intézmény képzési rendjébe, az oktatási folyamatba.

Külföldön

A felhasználók oktatásának programja az Unesco információs programjának része, amelyet kiadványok sora támaszt alá.⁷ A felhasználók oktatása munkatervi pontként szerepel a KGST-tagországok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerének (NTMIR) dokumentumaiban is.⁸ Kiemelt figyelmet szentel e kérdésnek az IATUL, a Műegyetemi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége.⁹

Az intézményesedés folyamata számos országban megindult és erősödik. Az Egyesült Államok könyvtáros egyesületén belül bizottság alakult annak érdekében, hogy napirenden tartsák a felhasználók oktatásának a kérdését. 1971 óta a michigeni Egyetemen minden évben konferenciát rendeznek az egyetemi és főiskolai hallgatók könyvtárhasználati–szakirodalmi oktatása tárgyában. 1972-ben létrejött a LOEX-projekt (Library Orientation/Instruction Exchange), az első felhasználó-oktatási klíringintézet. Az intézmény célja az oktatás színvonalának az emelése az egyes helyeken folyó oktatás tapasztalatainak megismerése, értékelése, átvétele útján. Ennek érdekében folyamatosan figyelemmel kíséri a felhasználók oktatását, oktatási anyagokat gyűjt, számontartja azokat, tájékoztatást nyújt róluk, kutatásokat kezdeményez és irányít, szemináriumokat, konferenciákat szervez stb.¹⁰

Angliában a British Library égisze alatt 1977-ben indult vállalkozás a felhasználók oktatásának a támogatására, szervezettebbé tételére. A vállalkozás – amelynek a Loughborough-i Műszaki Egyetem ad otthont – klíringintézetként működik. Elsődleges célja elősegíteni a felhasználók oktatásának koordinálását, fejlesztését, kutatását az Egyesült Királyság valamennyi könyvtárára és intézményére kiterjedően. A célok realizálása érdekében információs és tanácsadó szolgálatot hoztak létre, valamint adatbankot (Library Instruction Materials Bank) állítottak fel. Ez utóbbi az oktatásra vonatkozó anyagok gyűjtését, tárolását, a róluk való információ szétsugárzását végzi.¹¹

Kiemelendő a klíringintézetek rendkívül fontos katalizátor szerepe: alkalmasak arra, hogy összehozzák az oktatást végző könyvtárosok különböző csoportjait (iskolai könyvtárosok, egyetemi könyvtárosok, egy-egy szaktudományt képviselő könyvtárosok, audiovizuális könyvtárosok, újabban online könyvtárosok stb.), elősegíthetik a regionális kooperációt különböző könyvtártípusok könyvtárosai között, s mint középpontban álló szervek a kooperáció előmozdítása révén a koordináló szerepkört is betölthetik.¹²

Az Egyesült Királyságban 1974-ben indult meg az "utazó oktatóműhely kísérlet" (Travelling Workshops Experiment), amely három ismeretágban (biológia, gépészet és népjólét) végzi a felsőoktatási intézményekben – az érintett tanszékekkel, egyetemi oktatókkal, valamint könyvtárosokkal való megegyezés alapján – a szakirodalmi (informatikai) ismeretek oktatását, illetve módszerek kidolgozásával, oktatócsomagok előállításával segít az oktatási programok megtervezésében, az oktatás lebonyolításában.¹³

A Német Szövetségi Köztársaságban a Deutsche Forschungsgemeinschaft égisze alatt készült nagyarányú felmérés és tervezet az egyetemista és főiskolás felhasználók oktatásával kapcsolatban.¹⁴

A Szovjetunióban a könyvtári–bibliográfiai, újabban informatikai ismeretek oktatása már hosszú ideje a felsőfokú képzés szerves része. 1974-ben jogszabály intézkedett arról, hogy valamennyi felsőoktatási intézményben tantervbe kell iktatni az "Informatikai, könyvtári és bibliográfiai alapismeretek" című tantárgyat. A több szakaszból álló oktatást könyvtárosok, információs szakemberek és a felsőfokú intézmények oktatói közösen végzik. A Moszkvai Bányamérnöki Főiskolán például a könyvtárhasználati alapismeretekbe a könyvtárosok vezetik be a hallgatókat. A második szakaszban, a társadalomtudományi alapképzés kezdetén a társadalomtudományi tanszékek oktatói – szoros kapcsolatban a könyvtárral – megtanítják a hallgatókat a könyvtári katalógusok, valamint a társadalomtudományi kézikönyv- és bibliográfiai apparátus használatára. Az oktatás harmadik szakaszának vezetője az idegen nyelvek tanszéke. Munkáját a szaktanszékekkel és a könyvtárral egyeztetve végzi. Ekkor tanulnak meg a hallgatók idegen nyelvű szakirodalmat olvasni, kivonatolni, referátumot, annotációt készíteni, referáló lapokat és egyéb információs kiadványokat használni. Végül, a negyedik szakaszban a "Bevezetés a tudományos kutatásba" című kollégium keretében a hallgatók rendszerbe foglalt ismereteket kapnak az információs forrásokról, eszközökről, használatukról. E tárgy oktatását a szaktanszékek oktatói, a könyvtár, valamint a szabványtár munkatársai együttesen látják el.¹⁵

A Német Demokratikus Köztársaság felső- és szakoktatási minisztere 1977 decemberében kiadott irányelvei minden felsőoktatási intézményre kiterjedően előírják a felhasználók oktatását. A dokumentum leszögezi: a felhasználók oktatását a szakképzésbe kell integrálni. A képzést az oktatók végzik, a felsőoktatási intézmény könyvtárosaival, valamint információs szakembereivel együttműködve.¹⁶

Angol, amerikai, nyugatnémet könyvtárosok egyaránt hangoztatják: a szakirodalmi (informatikai) ismeretek oktatását egyre fokozottabban a felsőfokú tanulmányok részévé kell tenni,¹⁷ sőt felvetődött – és amerikai könyvtárosok körében nem kis vihart kavart – az az álláspont is, miszerint az informatikai ismeretek oktatása nem könyvtárosi, hanem oktatói feladat.¹⁸

Magyarországon

Az egyetemi hallgatók szakirodalmi oktatását Magyarországon az 1966. évi 169/M.K.21./MM számú utasítás szabályozza. A jogszabály a műszaki egyetemeken, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, valamint a tudományegyetemek természettudományi karain tette kötelezővé a) az I. évfolyamokon a hallgatók csoportos könyvtárlátogatását, b) a III. vagy felsőbb évfolyamokon a szakirodalmi ismeretek tantárgy oktatását. A jogszabály kiadása óta eltelt csaknem két évtized jelentős eredményeket hozott. A Budapesti Műszaki Egyetemen iskolateremtő oktatási rendszer jött létre. A Központi Könyvtár által szervezett egységes, de korántsem uniformizált, hanem az egyes karok kívánságait messzemenően figyelembe vevő informatikai oktatás évente csaknem 1000 mérnökhallgatót érint.¹⁹ A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen az elsőéves hallgatók csoportos könyvtárhasználati bevezetésén kívül szervezett szakirodalmi forráskutatási oktatást tart a Központi Könyvtár szakszemináriumi, illetve pro-szemináriumi keretben. A tanterv az ismeretek begyakorlására is módot ad.

A természettudományi karok 1975-ben kiadott tantervi irányelvei előírják, hogy a szakirodalmi ismereteket nem külön tantárgyként, hanem a szaktárgyi oktatásba integráltan kell tanítani.²⁰ Ennek ellenére a szegedi József Attila Tudományegyetem (JATE) Természettudományi Karán 2x2 órás külön kurzust tartanak fenn az egyetem Központi Könyvtára által tartott előadás és gyakorlat számára.

Korábbi kezdeményezések nyomán, majd a MÉM 11.021/1/1981. számú leirata alapján az agráregyetemeken is folyik, illetve megkezdődött a könyvtárhasználati, valamint a szakirodalmi ismeretek oktatása.²¹ Kiemelkedőek az orvostudományi egyetemek könyvtárainak törekvései, s különösen a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtára által tíz esztendeje kialakított, s azóta is folyó képzés.²² Jelentős eredmény, ha nem is minden hallgatóra kiterjedően, de valamilyen formában egyik–másik karon vagy szakon csaknem valamennyi egyetemen folyik az egyetemi könyvtár bevonásával a könyvtárhasználati és szakirodalmi ismeretek oktatása. Nem egy egyetemen, illetve karon szaktárgyi szemináriumi keretek között, a könyvtáros közreműködésével már az első évfolyamon bevezetik a hallgatókat a szakirodalmi források használatába. Kötelező és fakultatív, szaktárgyi keretek közé iktatott, vagy a szakirodalmi ismereteket külön tantárgyként kezelő oktatási megoldások széles skálája található az egyetemi szinten.²³

Amikor a szakirodalmi (informatikai) ismeretek egyetemi oktatását vizsgáljuk, gyakran elkövetjük azt a hibát, hogy ítéletet mondunk róla anélkül, hogy figyelembe vennénk az egyetemi oktatóknak e téren kifejtett tevékenységét. A Könyvtáros "Beszélgetések a könyvtárról" című sorozatának a segítségével betekintést nyerhettünk tudósi műhelyekbe, az egyetemi oktatómunka művészetébe. Néhányat érdemes felidézni. A biofizikus professzor nyilatkozatában olvassuk: "Hallgatóimat kezdetben föltétlenül kényszerítem az irodalom használatára. Azért mondom, hogy kezdetben, mert később minden komolyabban tanuló ember magától is rájön ennek szükséges voltára." "A vizgán három kérdést teszek fel, de úgy, hogy egy kérdést a hallgató maga választhat. . . Erre a kérdésre nálam csak az kaphat jelest, aki kézzelfoghatóan bebizonyította jártasságát az irodalomban, az irodalomkutatásban."²⁴ A gazdaságtörténész módszere: "A bevezetés a kutatás

módszertanába⁴ című előadásom keretében kitérek a szakirodalommal és használatával kapcsolatos kérdésekre is. A proszemináriumokon . . . arra törekszünk, hogy a hallgatóság tanulja meg a műveket kritikailag olvasni, elemezni, értékelni.”²⁵ S végül a növénytan professzora: ”A szakirodalom rendszeres használatára fokozatosan kell rászoktatni az embereket. Ezt is tanítani kell. Előadásaimon például a hallgatóságnak mindig bemutatok néhány könyvet. . . . A szünetekben mindig ott maradnak az érdeklődők, akiknek a figyelmét további szakirodalmi forrásokra hívhatom fel. A következő lehetőség a tudományos diákkörökben adódik: Az itt tevékenykedő hallgatók választott témájukhoz irodalomkutatást végeznek, alaposabban megismerkednek a rávonatkozó szakirodalommal és azokkal a tájékoztató segédeszközökkel, amelyek révén szélesebb körben és nagyobb mélységben fedezhetik fel a szakirodalmi forrásokat. Természetes, hogy e munka fő része a könyvtárban folyik.”²⁶

Ezek azok az esetek, amikor a könyvtárosok az oktatók törekvéseihez kapcsolódhatnak, elsősorban azért, hogy a szükséges tájékoztató eszközöket és primér szakirodalmat a hallgatók rendelkezésére bocsátják, de jó kapcsolatok megléte és kellő szaktudományos felkészültség, valamint oktatói kvalitások birtokában akár azért is, hogy részt vesznek a szakirodalmi ismeretek oktatásában.²⁷

Főiskolai téren a fentebb említett MÉM-leirat nyomán az agrárfelsőoktatási intézmények mutatnak a legegységesebb képet. Könyvtárosi feladatként, s általában az első és harmadéven folyik a könyvtárhasználati, illetve a szakirodalmi ismeretek oktatása.²⁸ Modellként felhasználható módon szervezte meg az oktatást a Kándó Kálmán Villamosipari Főiskola Könyvtára. A szaktárgyak órakeretébe iktatott szakirodalomismereti oktatás több intézmény könyvtárosainak, információs szakembereinek team-munkája, amely a főiskola könyvtárára épít ugyan, de az OMIKK-nak az oktatásba való bevonásával széles körű tájékozódásra, több könyvtár és információs intézmény használatára ösztönzi és készíti fel a hallgatókat.²⁹ Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) rendszeresen fogadja az egyes műszaki főiskolák hallgatóinak csoportjait, így például a Bánki Donát Műszaki Főiskola hallgatóit. Az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola hallgatói az Építésügyi Tájékoztatási Központ (ÉTK) szolgáltatásairól kapnak tájékoztatást. Oktatják a szakirodalmi ismereteket a Könnyűipari Főiskolán, a győri Távokozlási és Műszaki Főiskolán, valamint a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskolán is.³⁰

A tanárképző főiskolákon gondot jelent, hogy az 1976–1977. tanévtől érvényes tanterv az addig 6 órában a didaktika tantárgy keretében oktatott könyvtárhasználati és szakirodalmi forrásismereti stúdiumot ”visszavette” a könyvtárosoktól, s az oktatást a szemináriumvezető oktatók feladatává tette. A Bessenyei György Tanárképző Főiskolán a könyvtárosok tapasztalata: az intézkedés következménye, hogy a főiskolások zöme ”nem tud megbízhatóan keresni a betűrendes katalógusban. . . . A szakkatalógus önálló használatától többnyire visszaborzad, nem ismeri a bibliográfiák, repertóriumok típusait és használatuk módját.”³¹ A megoldás kulcsa a főiskolán – csakúgy, mint az egyetemen – az oktatók kezében van. Szegeden hosszú évek hagyománya, hogy a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola elsőéves történelemszakos hallgatóit – oktatói kezdeményezés alapján – csoportos foglalkozás keretében az egyetemi könyvtárban vezetjük be a könyvtárhasználati alapismeretekbe.

Összegezve a felsőoktatásban tapasztaltakat: komoly eredménynek tekinthetjük, hogy a könyvtárhasználati és szakirodalmi (informatikai) ismeretek oktatását a felsőoktatási intézmények jelentős része bevezette. Különösen figyelemre méltóak azok a törekvések, amelyek feloldják az egyes könyvtárak, könyvtártípusok egymástól való elkülönülését és a felhasználók oktatása tekintetében is a kooperáció irányába mutatnak.

Sajnálatos azonban, hogy a hallgatóknak igen nagy száma fejezi be felsőfokú tanulmányait anélkül, hogy szakirodalmi oktatásban részesült volna.

1978-ban a Bányászati és Kohászati Lapokban PANTÓ Dénes rendkívül érdekes eszmefuttatása készítette vitára a szakembereket, mérnököket és könyvtárost egyaránt.³² A szerző a szakirodalmi ismeretek oktatását a hazai tájékoztatási rendszer fejlesztésének problémakörébe ágyazva exponálja. Közlelebbről: saját szakterületén, a bányászatban sürgeti a műszaki–tudományos tájékoztatás korszerűsítését és – ezzel összefüggésben – a műszaki–tudományos tájékoztatási tudnivalók oktatásának a bevezetését a bányamérnök-képzésbe. "Felvetődik a kérdés: nem lehetne-e ezeknek a tudnivalóknak az oktatására néhány órát kiszorítani egyetemi oktatásunk keretében? Nem lehetne-e az egyetemen olyan szakmai feladatokat adni a hallgatóknak, amelyek csak irodalomkutatás és -értékelés révén oldhatók meg? Nem lehetne-e már az egyetemen belenevelni a leendő mérnökökbe a szakirodalom használata iránti igényt?" Sürgeti: "meg kellene változtatni a szakirodalom felhasználásával kapcsolatos gondolkodásmódot."³³

A munkában álló szakemberek informatikai oktatása

"Az egyetemi hallgatók oktatása . . . a problémának csak egy részét oldja meg. A már gyakorlatban dolgozó mérnökökre is gondolni kell, akik nap mint nap kerülnek szembe olyan feladatokkal, amelyeket sokkal gyorsabban és sokkal jobban tudnának megoldani szakirodalmi információk birtokában." "Célszerű lenne, ha minden olyan tanfolyam anyagába, amelyet felsőfokú képzettségűek számára rendeznek, beiktatnák a műszaki–tudományos tájékoztatás gyakorlati tudnivalói c. előadást. Itt, a szűkre szabott lehetőségek miatt, a gyakorlati tudnivalók elsajátítására kellene a súlyt helyezni."³⁴

Aligha követünk el hibát, ha PANTÓ Dénes megállapítását és útkereső javaslatát a szakemberek széles körére, a tanárookra, orvosokra, közgazdászokra, jogászokra stb. egyaránt kiterjesztjük.

Egy OCDE-tanulmány az információfelhasználók következő csoportjait különbözteti meg: a) kutatók (egyben információ alkotók), b) mérnökök (az ipari információ felhasználói), c) szervezők, tervezők, politikusok (döntéshozatallal foglalkozók), d) egyszerű állampolgárok (a "hétköznapi" információk felhasználói).³⁵ A felhasználók oktatásának megszervezésével foglalkozó UNISIST-útmutató példával illusztrálja a felhasználók különböző csoportjainak eltérő információszükségletét: A növényekre káros rovarokkal foglalkozó tudományos kutatóknak tudományos irodalomra van szüksége, amely feldolgozza egy adott kártékony rovar összes élettani jelenségét: reprodukciós ciklusát, táplálkozási körülményeit stb. Az a kutató, aki a rovarok megelőzésével foglalkozik, azt akarja tudni, mi öli meg a rovar és idéz elő egyben a legkevesebb kárt a környezetben.

A gazdálkodó egyszerűen arra kíváncsi, hogyan vehető észre a rovar jelenléte, és hogyan lehet tőle megszabadulni. A fogyasztót (az átlagpolgárt vagy az élelmiszertermeléssel foglalkozókat) valószínűleg az érdekli, hogyan ismerhető fel a rovar okozta kár, és rontja-e a károsodás az élelmiszer minőségét, vannak-e egészségügyi következményei.³⁶

Mindez azt mutatja, hogy a hagyományos könyvtári módszerekkel történő oktatás a szakember-felhasználók képzésében általában nem vezet eredményre. A felhasználók oktatásának megtervezésekor figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy nem minden információs igény függ össze tudományos kutatásokkal. A vállalati információ például zömmel termék- és termelési adatokat, piaci trendeket és pénzügyi adatokat jelent.³⁷ Információs szakemberek azt tapasztalják, hogy a gyakorlati szakemberek információs szükségleteinek csak kis része érinti a bibliográfiai információ szféráját, valamint hogy ez a felhasználó csoport az információs forrásoknak csak igen korlátozott körét veszi igénybe.³⁸

Az információ áramoltatásában, terjesztésében fontos feladat hárul a közvetítőkre (könyvtárosokra, informatikusokra), akik összekötő szerepet töltenek be az információs források és a felhasználó között. Elsőrendű feladatuk az információ szétsugárzása, célhoz érkeztetése. Feladataik közé tartozik az is, hogy a felhasználókat felkészítsék az információs szolgáltatások fogadására, használatára.³⁹

Hazai erőfeszítések

Az Ipari Tájékoztató Központ (IPIK) ennek a koncepciónak az alapján tervezi például a hazai kohóipari vállalatok könyvtárosainak a továbbképzését. Az elérendő cél: alkalmassá tenni őket a felhasználókkal való foglalkozásra. A felhasználói igények ismerete nélkül azonban nem lehet sem hatékony információs szolgáltatásokat kialakítani, sem a felhasználót e szolgáltatások fogadására és felhasználására felkészíteni, illetve megtanítani. Ezért az IPIK a gépipari vállalatok körében kialakítandó információs szolgáltatását előzetes igényfelmérésre alapozza. A felmérés alkalmával a szakemberek rákényszerülnek igényeik megfogalmazására. Ilyen módon maga a felmérés is az oktatásnak egy fajtája: felkelti a potenciális információhasználó érdeklődését, feléleszti informálódási készségét. A könyvtári propagandatevékenység rendkívül fontos szerepét az informálódási kedv felkeltésében nem lehet eléggé hangsúlyozni.⁴⁰

Hazai informatikus körökben a közvetítők oktató szerepének a kérdése a "közvetített információs oktatás" koncepciójának talaján fogalmazódott meg, és van realizálódóban. Az Építésügyi Tájékoztatói Központ (ÉTK) például rendszeresen szervez tájértekezleteket a hálózatába tartozó könyvtárosok számára, ugyanis közvetítői szerepükben a könyvtárosok az építőipari információs szolgáltatások prominens felhasználói. Feladatuk, hogy ezen tevékenységük, valamint a helyi igények alapos ismerete alapján törekedjenek az igények hatékony kielégítésére, fejtsenek ki használóra orientált propaganda és tájékoztató tevékenységet.

A MÉM Információs Központ és Könyvtár (AGROINFORM) szintén felhasználja a hálózata által adott lehetőségeket. A közvetlen propagandatevékenység mellett hálózata útján továbbítja szolgáltatásait és propagálja azokat. Hasonló tevékenységet folytat az

Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár (OIK) is. Ez utóbbi emellett az ún. "direkt" oktatásról, vagyis a felhasználók tanfolyami képzéséről is elsősorban a hálózati alközpontokon keresztül gondoskodik, a helyi könyvtárosoknak az oktatásba való bevonásával.

A nagy szakkönyvtárak és információs központok könyvtárak, kiadványaik, valamint számítógépes szolgáltatásaik bemutatásával is igyekeznek az érdeklődést felkelteni a tudományos–technikai információ iránt. Rendszeres tevékenységi körükbe tartozik az érdeklődő szakember- vagy egyetemi és főiskolai hallgató csoportok fogadása, kalauzolás, tájékoztatása. A felhasználóval való személyes kontaktus kialakítása érdekében a kapcsolatteremtés minden lehetséges formáját kihasználják (rendezvények, előadások, kötetlen beszélgetések, kiállítások stb.).

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum felhasználói hátterének megfelelő – például piacra orientáltságtól mentes – hangulatot, információs közérzetet teremtő szolgáltatásokkal, figyelemkeltéssel törekszik az informálódási készség kibontakoztatására. A könyvtárba beiratkozott pedagógusoknak, kutatóknak figyelőszolgálatot ajánlanak fel a külföldi könyvekről, valamint fénymásolat-szolgáltatást folyóiratok tartalomjegyzékeiről. Mindkét szolgáltatás térítésmentes. Az így kialakult folyamatos és közvetlen kapcsolat alapján a felhasználók érdeklődésének a fokozódása tapasztalható.

Tanfolyami keretek

Az OMIKK az Ipari Vezetőképző Intézet (IVI) középszintű vezetői komplex alapozó tanfolyama keretében ismerteti meg a felhasználókat a tudományos–műszaki információnak a népgazdaságban betöltött szerepével, az információk forrásaival, hozzáférésük módjaival, a szakkönyvtárakkal és szolgáltatásaikkal, a számítógéppel segített információs szolgáltatások és a témafigyelés által nyújtott tájékozási lehetőségekkel, előnyökkel. Az előadásokat off- és online bemutató követi. Az információs szakemberekből álló oktató-team által tartott előadások közötti összhang (az ismétlések, átfedések elkerülése, az egységes és megfelelően struktúrált tananyag kialakítása) érdekében egyelőre ideiglenes előadói jegyzet készült, amelynek módosítását az előadók a hallgatók visszajelzései alapján tervezik.

Az ÉVM TK és az ÉTK együttesen hirdetett meg 1984 őszére ötnapos céltanfolyamot kutató–fejlesztő munkakört ellátó, felsőfokú végzettségű szakembereknek. A tanfolyam célja, hogy e szakembereket szervezett keretek között ismertesse meg a tudományos–műszaki–gazdasági információk használatával, hasznosításával. Az oktatás során a szakemberek megismerik a bel- és külföldi információs forrásokat, tájékoztatást kapnak hozzáférhetőségük, használatuk módjáról. Megismerkednek az építésügyi tájékoztatási rendszer felépítésével, szolgáltatásaival. Az előadásokon elhangzottakat kézi és számítógépes információkeresési gyakorlat és bemutató, valamint kötetlen beszélgetésre alkalmas konzultáció egészíti ki.

Az egyetemi könyvtárak elsősorban a posztgraduális képzés keretében tartanak a felhasználók számára informatikai tárgyú tanfolyamokat. A MKKE Központi Könyvtára a Közgazdásztovábbképző Intézet Nemzetközi Gazdasági Szakértői Tagozatának mintegy

40 hallgatója számára tartott órarendbe iktatott bevezetést "a szakirodalomkutatás és az információvisszakeresés korszerű módszereinek alkalmazásába." A tanfolyam célja a kiadott tematika alapján: "Megismertetni a hallgatókkal mindazon információforrásokat (típusokat), szakirodalomkutatási módszereket és információkeresési eljárásokat, amelyek hasznosak lehetnek mind az elméleti vizsgálódások, mind a gyakorlati alkalmazások szemszögéből." A gyakorlati foglalkozásokon a hallgatóknak módjuk volt a számítógépes bibliográfiai és faktográfiai adatbázisok aktív igénybevételére.

A BME Mérnöki Továbbképző Intézete végzett mérnökök részére tartott informatikai tanfolyamán 1982-ben 27 hallgató vett részt. A tanfolyam előadói, a BME Központi Könyvtárának munkatársai a modern tájékoztató eszközök és szolgáltatások széles körét mutatták be a hallgatóknak. A hallgatók a helyszínen tanulmányozták az OMIKK-ban és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában igénybevehető információs forrásokat (Data Star, illetve Science Citation Index).⁴¹

A Gödöllői Agrártudományi Egyetem "Mezőgazdasági kutató" című szakmérnöki továbbképző tanfolyamán az informatikai ismereteket külön tárgyként tanítják.⁴²

Az OIK az Egészségügyi Szakdolgozók Központi Továbbképző Intézete által vezető ápolónők részére szervezett tanfolyamokon tart évről évre 10 órás oktatást "Könyvtár- és szakirodalomhasználat" címmel.*

Az egyetemi és főiskolai szintérhez hasonlóan a már munkában álló szakemberek informatikai oktatása terén is változatos szervezeti kereteket, megoldási formákat találunk. A tapasztalatokra érdemes odafigyelnünk. A mindinkább tért hódító posztgraduális képzés keretében folytatott kiegészítő tanulmányok, a továbbképzés változatos formái megannyi lehetőséget kínálnak arra, hogy a már munkában álló szakemberek informatikai tájékozottsága kövesse az információs szféra fejlődését, és új, magasabb szintű információs igényeket és hatékonyabb információfelhasználást eredményezzen.

Érdemes lenne – esetleg a külföldön már élő megoldásoknak hazai viszonyoknak megfelelő adaptálásával – a felhasználók oktatásával kapcsolatban magyarországi tapasztalatokat (oktatási módszereket, megoldási formákat, eszközöket stb.) folyamatosan figyelemmel kísérni, és legalább jelzésszerűen rendszeres időközönben hírt adni róluk, ezzel elérhetővé tenni azokat az érdeklődő intézmények és szakemberek számára.

IRODALOM

1. TOCATLIAN, Jacques: Formation des utilisateurs de l'information: programmes, problèmes et perspectives. = Bulletin de l'Unesco à l'Intention des Bibliothèques. 1978. No. 6. 387–388.p., Vö. HÉBERGER Károly: Harcot kell indítani az információk hasznosításáért! = Könyvtáros. 1983. 8.sz. 456–458.p.
2. LÁZÁR Péter – VAJDA Erik – VÁSÁRHELYI Pál: A hazai szakmai információs tevékenység fejlesztésének irányelvei 1990-ig. Bp. 1977. (OMFB–17–7301–EI.) 77–78.p.
3. SZENTMIHÁLYI János: Users' needs in bibliography. Training of users in the field of bibliography. The Hague, IFLA, 1972. 6.p., TOCATLIAN, Jacques: I. m. 382.p.
4. TOCATLIAN, Jacques: I. m. 382.p.

*Ezúton mondok köszönetet BENDA Máriaának (OIK), FUTALA Tibornak és munkatársainak (OMIKK), KOVÁCS Dezsőnek (ÉTK), PANTÓ Dénesnek (IPIK), POZSÁR Istvánnának (OPKM), VÖRÖS Györgynének (AGROINFORM), WALLESHAUSEN Gyulának (MKKE) értékes információikért.

5. "A tudományos és műszaki információ a fejlesztésért." Kormányközi konferencia UNISIST II. Unesco, Párizs, 1979. V. 28–VI. 2. [Kiad az] Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság Szakmai Információs Tárcaközi Bizottság. Bp. 1979. 7., 62.p.
6. E tekintetben az egyetemista (főiskolás) felhasználók és a végzett szakemberek oktatásának tárgyalása a szakirodalomban nem különül el.
7. E dolgozatban felhasznált kiadványok: EVANS, A. J. – RHODES, R. G. – KEENAN, S.: Education and training of users of scientific and technical information. UNISIST guide for teachers. (Paris), Unesco, (1977). ; WILSON, T. D.: Guidelines for developing and implementing a national plan for training and education in information use. Paris, Unesco, 1981.
8. Vö. Az NTMIR speciális és ágazati rendszereinek munkatervei. Bp. 1977. 96.p. 1.5.1. pont.
9. User education in university of technology libraries. (IATUL Proceedings, 9. köt. 1977. 1–85.p.) Ism. DEZSŐ Zsigmondné. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1978. 12.sz. 602.p.
10. KIRKENDALL, Carolyn: Co-operation, co-ordination and communication: the LOEX Clearinghouse experiment. = Library user education. Are new approaches needed? Proceedings of a conference, Trinity College Cambridge 1979. London, 1980. 39–42.p., MALLEY, Ian: The role of clearinghouses in promoting cooperation. = User education in the online age. Göteborg, 1982. 85–86.p.
- 11–12. MALLEY, Ian: I. m. uo., 87–89.p.
13. The Travelling Workshops Experiment in library user education. [By] D. Clark, C. G. S. Harris, etc. Boston Spa, Wetherby, 1981. 2–4.p.
14. SAUPPE, Eberhard – MÜLLER, Hartmut – WESTERMANN, Rolf: Benutzerschulung in Hochschulbibliotheken. Ergebnisse einer von der Deutschen Forschungsgemeinschaft geförderten Grundlagenuntersuchung. München – New York, etc. Saur, 1980.
15. SMIRNOVA, L. A.: Obučenie informatike i bibliografii. = Vestnik Vysšej Školy. 1984. No.1. 30–32.p.
16. Vö. LEHMANN, Kurt: Zur Integration der Nutzerschulung in die Fachausbildung der Studenten. = Das Hochschulwesen. 1981. H.3. 85–87.p., BOCEK, Karin – ZEMMERICH, Sigrid: Nutzerschulung der Studenten. = Das Hochschulwesen. 1984. H.3. 78–79.p.
17. EVANS, A. J. et al.: I. m. (ld. 7. jegyzet) 7.p., HARRIS, Keith G. E.: User education. = Libri. 1982. 1982. No.4. 327–336.p., HOPKINS, Frances L.: Bibliographic instruction: An emerging professional discipline. = Directions for the decade: Library instruction in the 1980s. Ann Arbor, Mich. 1981. 13–24.p., RADER, Hannelore B.: Insuring user education in academic libraries through involvement in curriculum development. = Second international conference on library user education. Loughborough, 1981. 67–74.p., SAUPPE, Eberhard et al.: I. m. (ld. 14. jegyzet) 232–233.p.
18. LESTER, Ray: Why educate the library user? = Aslib Proceedings. 1979. August. 366–380.p.
19. Az oktatás részletes ismertetését ld. LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta: Problémák és tapasztalatok az irodalomkutatás oktatásában a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő. 1979. 4.sz. 351–357.p., HÉBERGER Károly: Az informatika oktatása a Budapesti Műszaki Egyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1983. 8–9.sz. 337–341.p.
20. A tudományegyetemek természettudományi karainak képzési rendje és tantervi irányelvei. [Kiad az] Oktatási Minisztérium. Bp. 1975. 5.sz. függelék.
21. TÓSZEGI Zsuzsa: Az agrárfelsőoktatási intézmények könyvtárainak 1982. évi munkája. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok tájékoztatója. 1983. 2–3.sz. 14.p., Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 1982. évi jelentése. Sopron, 1983. 9.p.

22. RÚZSÁSNE FALUHELYI Vera: A könyvtár szerepe a képzésben. = Felsőoktatási Szemle. 1979. 12.sz. 723–731.p.
23. Részletesebben ld. NÉMETH Zsófia: A könyvtárhasználatra nevelés és a szakirodalmi oktatás egyes kérdései a felsőoktatási intézményekben. [Előadás a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 15. vándorgyűlésén.] = Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyve 1983. Bp. 1984. 112.p.
24. TIGYI József: A könyvtár legalább olyan fontos, mint a műszer. [Beszélgetés.] Riporter: Pintér László. = Könyvtáros. 1980. 11.sz. 661.p.
25. BEREND T. Iván: A könyveknek természetes közegként kell körülvenniük az embert. [Beszélgetés.] Riporter: Billédi Ferencné. = Könyvtáros. 1980. 6.sz. 326.p.
26. HORTOBÁGYI Tibor: Az érdeklődést mindenkiben fel lehet kelteni. [Beszélgetés.] Riporter: Billédi Ferencné. = Könyvtáros. 1980. 1.sz. 19.p.
27. SZENTMIHÁLYI János: I. m. (ld. 3. jegyzet) 4.p., NÉMETH Zsófia: A bölcsészhallgatók bevezetése az irodalomtudomány szakirodalmának a használatába. = A modern filológiai kutatás és a könyvtári információs tevékenység. Debrecen, 1973. 67–70.p.
28. TÓSZEGI Zsuzsa: I. m. (ld. 21. jegyzet) 13.p.
29. KRASZNAI Mihályné: A könyvtárhasználat oktatása. = Felsőoktatási Szemle. 1983. 1.sz. 21–25.p.
30. HÉBERGER Károly: Az informatika oktatása ... (ld. 19. jegyzet) 337. és 341.p. 4.sz. jegyzet.
31. MERKOVSKY Pál: Az önálló könyvtárhasználatra nevelés – és ami mögötte van. = Könyvtáros. 1980. 12.sz. 702–704.p., vö. SUPP Györgyné: Alkotó pedagógus – alkotó iskola. = Könyv és Nevelés. 1983. 1.sz. 14–15.p.
32. PANTÓ Dénes: Műszaki–tudományos tájékoztatásunk fejlesztéséről. = Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat. 1978. 2.sz. 85–94.p.
33. Uo. 93.p.
34. Uo.
35. TOCATLIAN, Jacques: I. m. (ld. 1.sz. jegyzet) 384–385.p.
36. WILSON, T. D.: I. m. (ld. 7. sz. jegyzet) 26.p.
37. Uo. 27.p.
38. The Travelling Workshops Experiment ... (ld. 13. jegyzet) 177.p.
39. WILSON, T. D.: I. m. (ld. 7. sz. jegyzet) 11–12.p.
40. HÉBERGER Károly: Szükséges-e a propaganda tevékenység a tudományos könyvtárakban? = Könyvtáros. 1981. 5.sz. 291–292.p., ZSIDAI József: A bányászati információs rendszerről és az információs ismeretek egyetemi oktatásáról. Hozzászólás Pantó Dénes: Műszaki-tudományos tájékoztatásunk fejlesztéséről c. cikkéhez. = Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat. 1978. 5.sz. 348.p.
41. HÉBERGER Károly: Az informatika oktatása ... (ld. 19. sz. jegyzet) 337.p., Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának az 1982. évben végzett munkájáról. Bp. 1983. 48–49.p.
42. HÉBERGER Károly: Az informatika oktatása ... (ld. 19. sz. jegyzet) 337.p. – A kurzushoz hallgatói jegyzet is készült: HÉBERGER Károly: Fejezetek az informatikából. Gödöllő, 1978.